Prof. dr. sc. Salmedin Mesihović

Odsjek za historiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu

24. VIII. 2025. god.

Pomraćenja sunca u

tradiciji o osnivanju rimske politije

Članak istražuje vezu između narativa o Romulu, mitskom osnivaču Rima, i astronomskih fenomena pomračenja sunca. U antičkim kulturama Sunce je imalo centralno značenje, a pomračenja su se doživljavala kao izuzetna „znamenja“ koja su ostajala u kolektivnom pamćenju i urezivala se u mitove i tradicije. Dionisije iz Halikarnasa prenosi različite verzije Romulovog nestanka: od apoteoze i uznesenja na nebo tokom iznenadne tame i oluje, do političkog ubistva od strane patricija. Livije prikazuje Romula kao božanskog utemeljitelja čiji nestanak prati magla i gromovi, a kasnije se javlja Prokulu Juliju kao bog Quirin. Ovidije u *Metamorfozama* opisuje Romulovu deifikaciju kroz intervenciju Jupitera i Marsa, gdje se tamno nebo i gromovi tumače kao metafora pomračenja. Plutarh u „Životopisu Romula“ donosi astrološke interpretacije (Tarucijeva računica) koje povezuju Romulovo začeće (772. p.n.e.) i osnivanje Rima (754. p.n.e.) s konkretnim pomračenjima sunca. Također, opisuje nestanak Romula u trenutku kada nastaje tama, gromovi i oluja, što je kasnije preneseno kao božanska apoteoza. Autor ističe da su narativi višeslojni: mitološki, religijski, politički i povijesni, ali nose u sebi „zrnca istine“ – u ovom slučaju konkretna pomračenja iz VIII stoljeća p.n.e. (764, 710, 708). Ta su pomračenja poslužila kao kronološki orijentiri tradicije i legitimirala priču o Romulu. Zaključak je da pomračenja

nisu samo prirodni fenomeni, već ključni simboli u kolektivnoj memoriji i tradiciji o osnivanju rimske politije.

Ključne riječi : pomračenje sunca; Romul; osnivanje Rima; apoteoza; mit i tradicija; VIII stoljeće p.n.e.; kolektivno pamćenje; antički izvori; Dionizije iz Halikarnasa; Livije; Ovidije; Plutarh.

Na nebeskom svodu, za „golo oko“ promatraća sa zemaljskog tla najsjanije i najveće tijelo je Sunce. Zahvaljujući njemu, dobijamo svjetlost koja razgoni tminu, dobijamo toplotu koja odnosi hladnoću, dobijamo energiju i snagu koje nas pokreću, zahvaljujući kojem rastemo i živimo. U drevnim vremenima, znanja o univezumu i spoznaje o postojanju su bile znatno manja nego što su

dostignuta i dosegnuta danas, koja, uzgred rečeno su još uvijek znatno nedostatna. Zato nas i ne bi trebalo čuditi da je taj sjajni objekt, nesumnjivo bitan ne samo za našu, ljudsku egzistenciju, nego za čitav život na ovom malom stjenovitom planetu, imao toliko značenje za naše pradavne pretke. Oni su pravilno uočili tu uzročnu vezanost sveukupnog života, rađanja i rasta sa Suncem i njegovim cikličnim mijenama u odnosu na Zemlju.

Ljudi su uostalom u ranijim epohama znatno više gledali u nebo i pratili i tumačili nebeska zbivanja i „znamenja“ nego danas. Zato bi se neki upečatljivi, a posebice oni neuobičajeniji događaji, kao i promjene i neobičnosti vezane za to nebo, a posebno sunce kao najvidljiviji i najbitniji objekt (za kulture ranijih epoha) na nebeskom svodu duboko urezivali u kolektivno sjećanje i prenosili sa koljena na koljeno. U tom smislu, pomraćenja sunca bi bila nadasve podesna za takva urezivanja i transgeneracijsko pamćenje. Ona nisu bila česta da bi ih tadašnji ljudi shvatali kao nešto uobičajeno, normalnije i prihvaćenije, ali nisu bila ni toliko rijetka da bi se vremenom kroz generacije, zbog neponavljanja sličnih fenomena i pojava, polako zaboravila. Dešavala bi se otprilike po jednu generaciju udaljena, i za rane prapovijesne, protohistorijske i rane historijske kulture, pomraćenja sunca bi se dešavala iznenada, a ne u nekom cikličom ritmu, pa bi se onda ona tumačila kao rezultat nečega metafizičkog što se dešava, neke posebnosti koja bi se zatim u izvornim narativima povezivala sa izvjesnim povijesnim dešavanjima, tradicijskim pričama, mitovima ili legendama.

U historiografiji, a posebice u postmodernom destrukturalizmu, se uobičajilo da se izvorni narativi o ranim vremenima, za koja još uvijek nisu pronađeni korespondirani tekstovi, se odbacuju kao mitovi, legende ili u najboljem slučaju tretira kao nedokaziva tradiciju koja bi se objašnjavala kao produkt ahistorijskih konstrukcija kasnijih epoha (nastajalih iz različitih pobuda, razloga i interesa), retoričkih figura, književnih formi, pučkih etiologija i etimologija kao i metafora. Međutim, svođenje takvih ranih povijesti samo na književno -historijsko značenje, i odricanje kakve povijesne vrijednosti je pogrešno. Činjenica je da su ti, čak i oni najraniji, narativi nastajali u dobima koja su bila i više stoljeća udaljeni od kronoloških etapa koje oni nastoje opisivati i da su bili i više nego opterećeni mitovima, legendama, tradicijama svih mogućih tipova pa i domišljanjima samih autora narativa, mora se priznati da se u njima nailazi na bar iskrice i zrnca stvarne povijesti, razbacanih svuda po tim narativima. Cilj historiografije tako nije automatsko ili po defaultu odbacivanje tih narativa kao nečega što može poslužiti u pokušajima rekonstruiranja povijesnih konteksta, nego upravo u potrazi, detektiranju pa ako je potrebno i dešifriranju tih iskrica i zrnaca upravo radi spomenute rekonstrukcije, i to koristeći sve prednosti interdisciplinarnosti.

A da je nešto tako ne samo poželjno, nego i moguće nastojati ćemo pokazati na sljedećem primjeru.

Dionisije iz Halikarnasa u svome djelu „Rimske starine“ (II, 56) daje opis onoga što se na kraju desilo Romulu : οὗτοι συνέστησαν οἱ πόλεμοι Ῥωμύλῳ λόγου καὶ μνήμης ἄξιοι. τοῦ δὲ μηδὲν ἔτι τῶν πλησίον ἐθνῶν ὑπαγαγέσθαι ταχεῖα ἡ τελευτὴ τοῦ βίου συμβᾶσα ἔτι ἀκμάζοντι αὐτῷ τὰ πολέμια πράττειν ἐν αἰτίᾳ γενέσθαι ἔδοξε: περὶ ἧς πολλοὶ παραδέδονται λόγοι καὶ διάφοροι. οἱ μὲν οὖν μυθωδέστερα τὰ περὶ αὐτοῦ ποιοῦντες ἐκκλησιάζοντά φασιν αὐτὸν ἐπὶ στρατοπέδου ζόφου κατασκήψαντος ἐξ αἰθρίας καὶ χειμῶνος μεγάλου καταρραγέντος ἀφανῆ γενέσθαι καὶ πεπιστεύκασιν ὑπὸ τοῦ πατρὸς Ἄρεος τὸν ἄνδρα ἀνηρπάσθαι: οἱ δὲ τὰ πιθανώτερα γράφοντες πρὸς τῶν ἰδίων πολιτῶν λέγουσιν αὐτὸν ἀποθανεῖν. αἰτίαν δὲ τῆς ἀναιρέσεως αὐτοῦ φέρουσι τήν τε ἄφεσιν τῶν ὁμήρων, οὓς παρὰ Οὐιεντανῶν ἔλαβεν, ἄνευ κοινῆς γνώμης γενομένην παρὰ τὸ εἰωθός, καὶ τὸ μηκέτι τὸν αὐτὸν προσφέρεσθαι τρόπον τοῖς ἀρχαιοτάτοις πολίταις καὶ τοῖς προσγράφοις, ἀλλὰ τοὺς μὲν ἐν τιμῇ πλείονι ἄγειν, τῶν δ᾽ ἐπεισαχθέντων ὑπερορᾶν, τό τε ὠμὸν αὐτοῦ τὸ περὶ τὰς τιμωρίας τῶν ἐξαμαρτανόντων καὶ αὔθαδες, ΄Ρωμαίων γάρ τινας ἐπὶ ληστείᾳ τῶν πλησιοχώρων κατηγορηθέντας οὔτε ἀφανεῖς ἄνδρας οὔτε ὀλίγους ἐκέλευσεν ὦσαι κατὰ τοῦ κρημνοῦ τὴν δίκην αὐτὸς μόνος δικάσας᾽ μάλιστα δὲ ὅτι βαρὺς ἤδη καὶ αὐθάδης εἶναι ἐδόκει καὶ τὴν ἀρχὴν οὐκέτι βασιλικῶς ἀλλὰ τυραννικώτερον ἐξάγειν. διὰ ταύτας δὴ λέγουσι τὰς αἰτίας συστάντας ἐπ᾽ αὐτῷ τοὺς πατρικίους βουλεῦσαι τὸν φόνον, πρᾶξαι δὲ τὸ ἔργον ἐν τῷ βουλευτηρίῳ καὶ διελόντας τὸ σῶμα κατὰ μέρη χάριν τοῦ μὴ φανῆναι τὸν νεκρὸν ἐξελθεῖν κρύπτοντας ὑπὸ ταῖς περιβολαῖς ὅσον ἕκαστος εἶχεν αὐτοῦ μέρος καὶ μετὰ τοῦτο γῇ κρύψαι κατὰ τὸ ἀφανές. οἱ δ᾽ ἐκκλησιάζοντα μὲν αὐτόν φασιν ὑπὸ τῶν νεοπολιτῶν Ῥωμαίων ἀναιρεθῆναι, ἐπιχειρῆσαι δ᾽ αὐτοὺς τῷ φόνῳ καθ᾽ ὃν χρόνον δηλαδὴ καὶ τὸ σκότος ἐγένετο διασκεδασθέντος ἐκ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου καὶ μονωθέντος τῆς φυλακῆς τοῦ ἡγεμόνος. διὰ τοῦτο γοῦν φασι τὴν ἡμέραν ἐν ᾗ τὸ πάθος ἐγένετο τῆς τροπῆς τοῦ πλήθους ἐπώνυμον εἶναι καὶ μέχρι τῶν καθ᾽ ἡμᾶς χρόνων ὄχλου φυγὴν καλεῖσθαι. ἔοικε δ᾽ οὐ μικρὰν ἀφορμὴν παρέχειν τοῖς θεοποιοῦσι τὰ θνητὰ καὶ εἰς οὐρανὸν ἀναβιβάζουσι τὰς ψυχὰς τῶν ἐπιφανῶν τὰ συμβάντα ἐκ τοῦ θεοῦ περὶ τὴν σύγκρισιν τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου καὶ τὴν διάκρισιν. ἔν τε γὰρ τῷ βιασμῷ τῆς μητρὸς αὐτοῦ εἴθ᾽ ὑπ᾽

ἀνθρώπων τινὸς εἴθ᾽ ὑπὸ θεοῦ γενομένῳ τὸν ἥλιον ἐκλιπεῖν φασιν ὅλον καὶ σκότος παντελῶς ὥσπερ ἐν νυκτὶ τὴν γῆν κατασχεῖν ἔν τε τῇ τελευτῇ αὐτοῦ ταὐτὸ συμβῆναι λέγουσι πάθος. ὁ μὲν δὴ κτίσας τὴν Ῥώμην καὶ πρῶτος ἀποδειχθεὶς ὑπ᾽ αὐτῆς βασιλεὺς Ῥωμύλος τοιαύτης λέγεται τελευτῆς τυχεῖν, οὐδεμίαν ἐξ αὐτοῦ γενεὰν καταλιπών, ἑπτὰ μὲν ἔτη καὶ τριάκοντα βασιλεύσας, πεντηκοστὸν δὲ καὶ πέμπτον ἔτος ἔχων ἀπὸ γενεᾶς. νέος γὰρ δὴ παντάπασιν ἔτυχε τῆς ἡγεμονίας ὀκτωκαιδεκαέτης ὤν, ὡς ἅπαντες ὁμολογοῦσιν οἱ τὰς περὶ αὐτοῦ συγγράψαντες ἱστορίας. („Ovo su nezaboravni ratovi koje je Romul vodio. Čini se da je njegov neuspjeh da pokori još jedan od susjednih naroda bio posljedica njegove iznenadne smrti, koja se dogodila dok je još bio u dobi za ratnička postignuća. Mnogo je različitih priča o tome. Oni koji daju prilično bajkovite izvještaje o njegovu životu kažu da je, dok se obraćao svojim ljudima u taboru, iznenada pala tama iz vedra neba i provalila jaka oluja, nakon čega ga se nigdje nije mogao vidjeti. I ovi pisci vjeruju da ga je njegov otac, Mars, uzeo na nebo. Ali oni koji pišu vjerodostojnije izvještaje kažu da su ga ubili njegovi vlastiti ljudi, a razlog koji navode za njegovo ubojstvo je taj što je bez zajedničkog pristanka, protivno običajima, pustio taoce koje je uzeo od Vejentinaca, i što se više nije ponašao na isti način prema prvobitnim građanima i prema onima koji su se bili upisali kasnije, nego je prvima ukazivao veću čast, a druge omalovažavao, a također i zbog svoje velike okrutnosti u kažnjavanju prestupnika (na primjer, naredio je da se baci niz provaliju[1] skupina Rimljana koji su bili optuženi za razbojništvo nad susjednim narodima, nakon što im je sam sudio i presudio, iako nisu bili ni lošeg porijekla niti malobrojni), ali uglavnom zato što se sada činilo da je oštar i samovoljan i da svoju moć koristi više kao tiranin nego kralj. Zbog tih su razloga, kažu oni, patriciji skovali urotu protiv njega i odlučili ga ubiti, i nakon što su izvršili djelo u senatskoj vijećnici, podijelili su njegovo tijelo na nekoliko dijelova, da se ne bi vidjelo, a zatim izašli, i svaki je sakrio svoj dio tijela ispod svoje odjeće, a zatim ga pokopali u tajnosti. Drugi kažu da su ga, dok se obraćao narodu, ubili novi građani Rima, i da su poduzeli ubistvo u vrijeme kad je nastupila kiša i mrak, skupština je tada bila raspršena, a njihovo poglavar ostao bez svoje straže. I zbog toga je, kažu, dan kada se zbio ovaj događaj, dobio ime po bijegu naroda i zove se *Populifugia*[2] sve do naših vremena. Bilo kako bilo, čini se da događaji koji su se dogodili po uputama Neba u vezi sa začećem i smrću ovog čovjeka daju nemali autoritet gledištu onih koji prave bogove od smrtnih ljudi i smještaju duše slavnih osoba u nebo. Jer oni kažu da je u vrijeme kada je njegova majka bila silovana, bilo od strane nekog čovjeka ili od strane boga, bila potpuna pomračina sunca i opća tama kao u noći koja prekriva zemlju, i da se pri njegovoj smrti dogodila ista stvar. Tako je bilo izvješteno o smrti Romula, koji je izgradio Rim i kojeg su njegovi građani izabrali za svog prvog kralja. Nije ostavio potomstvo, i nakon što je vladao trideset i sedam godina, umro je u pedeset i petoj godini svoje starosti, jer je bio vrlo mlad kad je preuzeo vlast, nije imao više od osamnaest godina, kao što se slažu svi koji su pisali njegovu povijest.“).

[1] Misli se na Tarpejsku stijenu.

[2] “Bjekstvo naroda“. O nastanku naziva i samom porijeklu ovog praznika v. *Plut. Rom.* 29 i *Macro.* III, 2, 14 (koji naziv pripisuje kao posljedicu invazije Etruraca).

Dionisije iz Halikarnasa ističe kako postoji više različitih priča koje su govorile o tome što se na kraju desilo sa Romulom. Nažalost, Dionisije nije imenovao koji su to bili izvori iz kojih je prenosio podatke na osnovi kojih je ispisao 56. poglavlje svoje II. knjige. Ti njegovi izvori su i sami konstruirali svoje priče bilo na osnovi određenih političkih i društvenih agendi ili na osnovi tradicije, koja je moguće sačuvala u sebi i neka zrnca povijesne istine, i religijske mitologije. Politička i društvena agenda, koju su konstruirali ili prenosili neki izvori koji nisu bili naklonjeni patricijama i

senatskom nobilitetu, je tako vrlo uočljiva u onom dijelu zapisa gdje se Romul opisuje za samovoljnu vladavinu, surovost i ubistvo koje su počinili patriciji u senatskoj viječnici.[3] Religijska mitologija je izražena u onom dijelu zapisa u apoteozi Romula i njegovom mesijanstvu, jer se sve desilo po uputama metafizičkog Neba. Oni dijelovi tradicije koji su bili zrnca povijesne istine se moguće odnose na dva pomraćenja sunca koja bi se desila u VIII. st. p. n. e. i koja bi bila itekako primjećena na prostoru središnje Italije. Ta dva pomraćenja sunca, koja su se kao iznenadne pojave, po shvatanjima tadašnjih ljudi, prenosile sa koljena na koljeno, korištena su i kao relativno – kronološki međaši, pa su se onda lako uklopile u tradiciju o Romulu, tako što bi starije pomraćenje sunca bilo povezano sa njegovim začećem, a mlađe sa njegovoj smrti, odnosno apoteozom. Detalj o jakoj oluji je ubačen sigurno kako bi se samo pojačao efekt naglog zamraćenja.

[3] I Plutarh (*Rom.* 27) kao razloge pretpostavke da su senatori skovali i proveli zavjeru protiv Romula isto navodi samovolju Romula : οὐδὲ γὰρ οἱ καλούμενοι πατρίκιοι πραγμάτων μετεῖχον, ἀλλ᾽ ὄνομα καὶ σχῆμα περιῆν ἔντιμον αὐτοῖς, ἔθους ἕνεκα μᾶλλον ἢ γνώμης ἀθροιζομένοις εἰς τὸ βουλευτήριον: εἶτα σιγῇ προστάττοντος ἠκροῶντο, καὶ τῷ πρότεροι τὸ δεδογμένον ἐκείνῳ πυθέσθαι τῶν πολλῶν πλέον ἔχοντες ἀπηλλάττοντο. καὶ τἆλλα μὲν ἦν ἐλάττονα: τῆς δὲ γῆς τὴν δορίκτητον αὐτὸς ἐφ᾽ ἑαυτοῦ δασάμενος τοῖς στρατιώταις, καὶ τοὺς ὁμήρους τοῖς Βηίοις ἀποδούς, οὔτε πεισθέντων οὔτε βουλομένων ἐκείνων, ἔδοξε κομιδῇ τὴν γερουσίαν προπηλακίζειν. („Niti, naime, takozvani patriciji nisu imali udjela u državnim poslovima, nego im je kao odličje ostao samo naziv i nošnja, a više su se od običaja nego radi davanja mišljenja okupljali u vijećnici. Ondje su šutke slušali Romulove naredbe i odlazili samo s tom prednošću pred pukom što su ranije doznali njegovuodluku. Drugi su njegovi postupci bili od manjeg značaja. Ali kad je na koplju stečene zemlje sam na svoju ruku razdijelio među vojnike i vratio Vejentincima taoce bez pristanka ili želje patricija, učini se da on naprosto grubo vrijeđa Senat.“).

Livije je u svome djelu „Od osnivanja Grada“ (I, 16) ostavio sljedeći zapis o kraju Romulove vladavine : *His immortalibus editis operibus cum ad exercitum recensendum contionem in campo ad Caprae paludem haberet, subito coorta tempestas cum magno fragore tonitribusque tam denso regem operuit nimbo ut conspectum eius contioni abstulerit; nec deinde in terris Romulus fuit. Romana pubes sedato tandem pavore postquam ex tam turbido die serena et tranquilla lux rediit, ubi vacuam sedem regiam vidit, etsi satis credebat patribus qui proximi steterant sublimem raptum procella, tamen velut orbitatis metu icta maestum aliquamdiu silentium obtinuit. Deinde a paucis initio facto, deum deo natum, regem parentemque urbis Romanae salvere universi Romulum iubent; pacem precibus exposcunt, uti volens propitius suam semper sospitet progeniem. Fuisse credo tum quoque aliquos qui discerptum regem patrum manibus taciti arguerent; manavit enim haec quoque sed perobscura fama; illam alteram admiratio viri et pavor praesens nobilitavit. Et consilio etiam unius hominis addita rei dicitur fides. Namque Proculus Iulius, sollicita civitate desiderio regis et infensa patribus, gravis, ut traditur, quamvis magnae rei auctor in contionem prodit. "Romulus" inquit, "Quirites, parens urbis huius, prima hodierna luce caelo repente delapsus se mihi obvium dedit. Cum perfusus horrore venerabundusque adstitissem petens precibus ut contra intueri fas esset, ""Abi, nuntia"" inquit ""Romanis, caelestes ita velle ut mea Roma caput orbis terrarum sit; proinde rem militarem colant sciantque et ita posteris tradant nullas opes humanas armis Romanis resistere posse."" Haec" inquit "locutus sublimis abiit." Mirum quantum illi viro nuntianti haec fides fuerit, quamque desiderium Romuli apud plebem exercitumque facta fide immortalitatis lenitum sit.* („Kad je izvršio ova besmrtna djela,[4] dogodilo se dok je držao skupštinu na polju kod Kozjeg jezera[5], radi popisivanja vojske da se iznenada digla oluja uz veliku buku i gromove i kralja obavila tako gustom maglom da ga je potpuno sakrila od očiju sakupljenih. Poslijeg toga je Romul nestao sa zemlje. Pošto ih prođe strah jer se iz tako olujnog dana ponovo rodila vedra i mirna dnevna svjetlost, i pošto vidješe prazan prijestolje, rimske vojnike obuze tuga siročadi i oni izvjesno vrijeme ostadoše kao zanijemeli, iako su vjerovali patricijama, koji su stajali najbliže, da ga je oluja odnijela u visine. Zatim, kada je nekolicina započela, svi uzviknuše da je Romul bog, rođen od boga, i da je kralj i otac cijelog naroda, molitvama zatražiše da traje mir i da on blagonaklono čuva svoje potomstvo. Vjerujem da je bilo nekih koji su tajno tvrdili da je Romul rastrgnut rukama patricija. Ostao je ipak o tome neki glas, mada posve nesiguran. Širenju

[4] Livije je opisivao osnivanje Rima, nove politije, pobjede nad susjednim naseljima i zajednicama, njihovo apsorbiranje u novu politiju, gradnju institucija. Zasluge za sve to Livije pripisuje primarno Liviju.

[5] Kozje jezero je bila močvara u donjem dijelu Marsovog polja, kod Agripinog Panteona.

ove druge verzije doprinijeli su divljenje prema čovjeku i strah koji je potom ojačao. Tome je i mudrost jednog čovjeka, kako se priča, doprinijela vjeri u ovo. Kako je sva država bila uznemirena, a narod ogorčen na patricije zbog gubitka kralja, Prokul Julije, pokretač teške, mada kako kažu velike stvari, istupi u Skupštini i reče : „Romul, otac ovog Grada u osvit današnjeg dana iznenada siđe s neba i pođe mi u susret. Kada sam mu pristupio, prestrašen i pun poštovanja, i zamolio ga da mi bude dozvoljeno da ga gledam u lice, on je rekao : „Idi javi Rimljanima da bogovi žele da moj Rim bude središte svijeta. Stoga neka njeguju vojne stvari i neka znaju i nek prenese potomstvu da nijedna sila neće odoljeti rimskom oružju.“ Ovo govoreći nestane u visinama.“ Začuđuje koliko je vjere poklonjeno čovjeku koji je ovo javio i kako je Romulova smrt kod naroda i vojske olakšala stvaranje vjere u besmrtnost.“).

Livije u citiranom dijelu narativa o nestanku Romula prenosi priču koja je konstrukcija više različitih elemenata. Tako se u njoj mogu prepoznati drevne religijske tradicije po kojima je osnivanje Rima i njegove politije božanska intencija, gdje su svjetovni odnosi neraskidivo isprepleteni sa božanskim, nebeskim. Livije (I, 15) o Romulu tako iznosi kako : *quorum nihil absonum fidei divinae originis divinitatisque post mortem creditae fuit, non animus in regno avito reciperando, non condendae urbis consilium, non bello ac pace firmandae*. („Nema u tome nijedne stvari koja ne bi odgovarala njegovom božanskom porijeklu i njegovoj božanskoj prirodi, u koju se vjerovalo poslije njegove smrti, bilo da se ima na umu preuzimanje kraljevstva nasljeđenog od predaka, ili zamisao o osnivanju Grada, ili njegovo jačanje u ratu i miru."). U citiranom dijelu narativa se tako spominje i kako je narod aklamacijom „uzviknuo da je Romul bog, rođen od boga, i da je kralj i otac cijelog naroda". Pored ovog mesijanskog poslanstva, iz teksta se uočava i ukazanje Romula koji se javlja, tako što je sišao sa neba, dostojnoj osobi. U tom ukazanju se šalje poruka Rimljanima sa poukom kako trebaju da se ponašaju. Nakon toga ukazanja Romul se vraća na nebo. Ovo ukazanje i poruka koja se šalje sprečavaju sukob između patricija i puka, koji je pretio izbiti odmah po nestanku Romula. Pored toga religijskog, kultnog, vjerskog, božanskog elementa u Livijevom tekstu, može se uočiti i recentniji element o patricijskoj zavjeri kako bi se uklonio prvi kralj. Taj element je vjerojatno nastao u vrijeme borbe staleža V. i IV. st. p. n. e. ili u kasnorepublikansko doba koje je obilovalo stranačkim borbama. Posljednji element je opis momenta kada nestaje Romul, a koji je stvarno moguće povezan sa nekom iznenadnom nebeskom pojavom koja je bila takvog značenja da se urezala u kolektivno sjećanje stanovništva i onda se priča o tome prenosila transgeneracijski dok nije zapisana, ali uvučena u neke druge narativne koncepte, konstrukcije i kontekste. U našem slučaju, taj događaj bi bio uključen u priče o nestanku Romula, jer se vjerojatno desio u vremenu koje bi kronološki više - manje korespondiralo sa prvo usmenom, a zatim i literarnom konstrukcijom o nestanku prvog kralja.

Ovidije u Metarmofazama (XIV, 805-828) na sljedeći način opisuje apoteozu i deifikaciju Romula : 805 *Occiderat Tatius, populisque aequata duobus, / Romule, iura dabas: posita cum cassside Mavors / talibus adfatur divumque hominumque parentem: / 'tempus adest, genitor, quoniam fundamine magno / res Romana valet nec praeside pendet ab uno, /* 810 *praemia, (sunt promissa mihi dignoque nepoti) / solvere et ablatum terris inponere caelo. / tu mihi concilio quondam praesente deorum / (nam memoro memorique animo pia verba notavi) / "unus erit, quem tu tolles in caerula caeli" /* 815 *dixisti: rata sit verborum summa tuorum!" / adnuit omnipotens et nubibus aera caecis / occuluit tonitruque et fulgure terruit orbem. / quae sibi promissae sensit rata signa rapinae, / innixusque hastae pressos temone cruento /* 820 *inpavidus conscendit equos Gradivus et ictu / verberis increpuit pronusque per aera lapsus / constitit in summo nemorosi colle Palati / reddentemque suo iam regia iura Quiriti / abstulit Iliaden: corpus mortale per auras /* 825 *dilapsum tenues, ceu lata plumbea funda / missa solet medio glans intabescere caelo; / pulchra subit facies et pulvinaribus altis / dignior, est qualis trabeati forma Quirini.* („805 Kada Tatije umre, nad naroda vladaše oba / S pravom jednakim Romul. Tad Mars kacigu skinuv / Prozbori bogova ocu i ljudi besjedu ovu: / "Došlo je, roditelju, vrijeme, kad na tvrdom stoji / Temelju država Rimska, ma tkogod vladao njome; / 810 Nagradu obećanu i meni i unuku vr'jednu / Treba sad dati i njega sa zemlje na nebo dići. / Ti si mi obreko jednoć u zboru pred bozima svima / (Pamtim, jer ljubaznu riječ sačuvah u srcu dobro): / "Jedan čovjek će biti, kog u nebo dići ćeš plavo". / 815 Tako si reko, a sada rijèčî smisao ispun' ". / Svemožni Jupiter prista i oblacima nebesa / Crnima zastre te gromom i munjom prestraši svijet. / U tome pouzdan znak uzdignuća obrèčenôg Gradiv / Poznade te se uprv o koplje na kola skoči, / 820 Na kola s jakijem konjma u krvavu jarmu, i bičem / Ošine konje te zrakom naglavce se spusti i stade / Na najvišem brežuljku Palátija šumom obraslog; / Otud Ilij'na sina odnese, kad svojim Kvirítom / Vraćaše državna prava. U tanahnom uzduhu smrtno / 825 Tijelo raspade se, ko olovna kada se kugla / Topi u nebeskom visu iz široke bačena praće. / Romul krasniji lik i dostojniji visokih svetih / Jȁstûkâ dobi, kakav u plaštu je kraljevskom Kvirin.“).[6]

Ovidije u svome epu, u stihovima opisuje apoteozu Romula, tj. njegovu metarmofozu u božanstvo, i predstavlja je kao nagradno obećanje Jupitera/Zeusa sa će biti jedan čovjek koji će biti uzdugnut u nebo. Sama apoteoza započinje sa time što Jupiter zamrači nebo oblacima i gromovima i munjom

[6] Ovidije nastavlja sa opisom (XIV, 829 - 851) metarmofoze u božanstvo Hersilije, supruge Romulove.

prestraši svijet. Iako Ovidije crnilo nebesa pripisuje oblacima, jasno je da se može pripisati pomračenju sunca, kao što to izvještavaju i drugi izvori.

Mestrije Plutarh prenosi u životopisu Romula (12) i sljedeće informacije : ὅτι μὲν οὖν ἡ κτίσις ἡμέρᾳ γένοιτο τῇ πρὸ ἕνδεκα καλανδῶν Μαΐων, ὁμολογεῖται, καὶ τὴν ἡμέραν ταύτην ἑορτάζουσι Ῥωμαῖοι, γενέθλιον τῆς πατρίδος ὀνομάζοντες. ἐν ἀρχῇ δ᾽ ὥς φασιν οὐδὲν ἔμψυχον ἔθυον, ἀλλὰ καθαρὰν καὶ ἀναίμακτον ᾤοντο δεῖν τῇ πατρίδι τὴν ἐπώνυμον τῆς γενέσεως ἑορτὴν φυλάττειν. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πρὸ τῆς κτίσεως βοτηρική τις ἦν αὐτοῖς ἑορτὴ κατὰ ταύτην τὴν ἡμέραν, καὶ Παρίλια προσηγόρευον αὐτήν. νῦν μὲν οὖν οὐδὲν αἱ Ῥωμαϊκαὶ νουμηνίαι πρὸς τὰς Ἑλληνικὰς ὁμολογούμενον ἔχουσιν: ἐκείνην δὲ τὴν ἡμέραν, ᾗ τὴν πόλιν ὁ Ῥωμύλος ἔκτιζεν, ἀτρεκῆ τριακάδα τυχεῖν λέγουσι, καὶ σύνοδον ἐκλειπτικὴν ἐν αὐτῇ γενέσθαι σελήνης πρὸς ἥλιον, ἣν εἰδέναι καὶ Ἀντίμαχον οἴονται τὸν Τήιον ἐποποιόν, ἔτει τρίτῳ τῆς ἕκτης ὀλυμπιάδος συμπεσοῦσαν. ἐν δὲ τοῖς κατὰ Βάρρωνα τὸν φιλόσοφον χρόνοις, ἄνδρα Ῥωμαίων ἐν ἱστορίᾳ βυβλιακώτατον, ἦν Ταρούτιος ἑταῖρος αὐτοῦ, φιλόσοφος μὲν ἄλλως καὶ μαθηματικός, ἀπτόμενος δὲ τῆς περὶ τὸν πίνακα μεθόδου θεωρίας ἕνεκα καὶ δοκῶν ἐν αὐτῇ περιττὸς εἶναι. τούτῳ προὔβαλεν ὁ Βάρρων ἀναγαγεῖν τὴν Ῥωμύλου γένεσιν εἰς ἡμέραν καὶ ὥραν, ἐκ τῶν λεγομένων ἀποτελεσμάτων περὶ τὸν ἄνδρα ποιησάμενον τὸν συλλογισμόν, ὥσπερ αἱ τῶν γεωμετρικῶν ὑφηγοῦνται προβλημάτων ἀναλύσεις: τῆς γὰρ αὐτῆς θεωρίας εἶναι, χρόνον τε λαβόντας ἀνθρώπου γενέσεως βίον προειπεῖν, καὶ βίῳ δοθέντι θηρεῦσαι χρόνον. ἐποίησεν οὖν τὸ προσταχθὲν ὁ Ταρούτιος, καὶ τά τε πάθη καὶ τὰ ἔργα τοῦ ἀνδρὸς ἐπιδών, καὶ χρόνον ζωῆς καὶ τρόπον τελευτῆς καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα συνθείς, εὖ μάλα τεθαρρηκότως καὶ ἀνδρείως ἀπεφήνατο, τὴν μὲν ἐν τῇ μητρὶ τοῦ Ῥωμύλου γεγονέναι σύλληψιν ἔτει πρώτῳ τῆς δευτέρας ὀλυμπιάδος ἐν μηνὶ κατ᾽ Αἰγυπτίους Χοιὰκ τρίτῃ καὶ εἰκάδι τρίτης ὥρας, καθ᾽ ἣν ὁ ἥλιος ἐξέλιπε παντελῶς, τὴν δ᾽ ἐμφανῆ γέννησιν ἐν μηνὶ Θωὺθ ἡμέρᾳ πρώτῃ μετ᾽ εἰκάδα περὶ ἡλίου ἀνατολάς: κτισθῆναι δὲ τὴν Ῥώμην ὑπ᾽ αὐτοῦ τῇ ἐνάτῃ Φαρμουθὶ μηνὸς ἱσταμένου μεταξὺ δευτέρας ὥρας καὶ τρίτης. ἐπεὶ καὶ πόλεως τύχην ὥσπερ ἀνθρώπου κύριον ἔχειν οἴονται χρόνον, ἐκ τῆς πρώτης γενέσεως πρὸς τὰς τῶν ἀστέρων ἐποχὰς θεωρούμενον. ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἴσως καὶ τὰ τοιαῦτα τῷ ξένῳ καὶ περιττῷ προσάξεται μᾶλλον ἢ διὰ τὸ μυθῶδες ἐνοχλήσει τοὺς ἐντυγχάνοντας αὐτοῖς. („Općenito se priznaje da osnivanje Grada pada na dan 21. aprila, i taj dan Rimljani svetkuju nazivajući ga rođendanom svoje domovine. Isprva, kako kažu nisu žrtvovali ništa živo, nego su smatrali da domovini treba održavati čistu i bez krvi svetkovinu koja se zove po njezinu postanku. Pa ipak, i prije osnivanja bijaše u njih neka pastirska svetkovina istoga dana, a zvali su je Parilije.[7] Danas prvi dan u mjesecu ne pada kod Rimljana i Helena na isti dan. Govore da je onaj dan kada je Romul osnivao Grad bio tačno 30.[8] i da je bilo pomračenje sunca za koje misle

[7] U drevnom Rimu se 21. aprila inače proslavljala religijska svetkovina *Parilia*, u čast božanstva *Pales*, zaštitnika/zaštitnice pastira i stoke.

O tome kako je ova svetkovina prethodila osnivanju Rima i rimske politije pjevao je i Ovidije u svome djelu "Fasti"

[8] Po helenskom.

da zna i epski pjesnik Antimah[9] iz Teosa, jer se desilo treće godine šeste Olimpijade[10]. A u vrijeme filozofa Varona[11], najnačitanijeg poznavatelja historije kod Rimljana, živio je njegov prijatelj Tarucije[12], inače filozof i matematičar, baveći se izračunavanjem horoskopa radi vježbanja umnih

[9] Ἀντίμαχος ὁ Τήϊος je bio rani helenski epski pjesnik. Ep "Epigoni" koji je nastavak tebanskog epskog ciklusa se pripisivao ovom Antimahu (*Schol. Aristoph.* Mir, 1270), ali je moguće da je po pitanju ovog epa došlo do konfuzije sa kasnijim pjesnikom Antimahom iz Kolofona (kraj V. i početak IV. st. p. n. e.) koji je napisao ep "Tebaidu"

[10] 754. god. p. n. e.

[11] *Marcus Terentius Varro*, zvan i *Varro Reatinus* – kako bi se razlikovao od Varona Atacina/*Varro Atacinus*; živio 116. – 27. god. p. n. e.), rodom iz sabinskog grada *Reate*. Varon je moguće rođen u viteškoj familiji. On je bio jedan od najplodnijih pisaca antičkog svijeta, sa svestranim i raznolikim znanstvenim i književnim interesovanjemm i njegov opus obuhvata više od 74 rada (u 620 knjiga), u velikoj većini na latinskom jeziku, koja obrađuju najrazličitije teme. Nažalost, taj golemi opus je vrlo slabo dostupan i to samo jedan rad u potpunosti (*Rerum rusticarum libri III*), jedan u dijelovima (*De lingua latina libri XXV*, od kojih je sačuvano samo 6 knjiga), a ostali u fragmentima, većinom u Gelijevima *Noctes Atticae*. Poznati izgubljeni radovi su : *Saturarum Menippearum libri CL or Menippean Satires*, *Antiquitates rerum humanarum et divinarum libri XLI*, *Logistoricon libri LXXVI, Hebdomades vel de imaginibus*, *Disciplinarum libri IX*, *De rebus urbanis libri III*, *De gente populi Romani libri IIII*, *De sua vita libri III*, *De familiis troianis*, *De Antiquitate Litterarum libri II* (jedan od ranih Varonovih radova, koji je posvećen tragičnom pjesniku Luciju Aciju/*Lucius Accius*), *De Origine Linguae Latinae libri III* (posvećeno Pompeju), Περὶ Χαρακτήρων, *Quaestiones Plautinae libri V* (sadržava interpretacije drevnih riječi nađenih u komedijama od Plauta), *De Similitudine Verborum libri III*, *De Utilitate Sermonis libri IIII*, *De Sermone Latino libri V* (?), *De philosophia*.

[12] *Lucius Tarutius Firmanus* (ili *Lucius Tarutius* iz Firma) je bio rimski filozof, matematičar i astrolog. Pored Varona, on je bio blizak prijatelj i sa Ciceronom. Po njemu je nazvan i jedan krater (*Taruntius*) na Mjesecu, smješten između *Mare Fecunditatis* i *Mare Tranquillitatis*.

O njemu je Ciceron (*de Divin*. II, 47) rekao sljedeće : *L. quidem Tarutius Firmanus, familiaris noster, in primis Chaldaicis rationibus eruditus, urbis etiam nostrae natalem diem repetebat ab iis Parilibus, quibus eam a Romulo conditam accepimus, Romamque, in iugo cum esset luna, natam esse dicebat, nec eius fata canere dubitabat. O vim maximam erroris! etiamne urbis natalis dies ad vim stellarum et lunae pertinebat? fac in puero referre, ex qua affectione caeli primum spiritum duxerit; num hoc in latere aut in caemento, ex quibus urbs effecta est, potuit valere?* („Bilo kako bilo, naš dobri prijatelj Lucije Tarucije iz Firma, koji je bio upućen u haldejsko predanje, napravio je izračun, temeljen na pretpostavci da je rođendan našeg grada bio na blagdan Pales (za koje vrijeme tradicija kaže da ga je Romul osnovao), i iz tog proračuna Tarucije je čak otišao toliko daleko da je ustvrdio da je Rim rođen kada je Mjesec bio u znaku Vage i iz te činjenice bez oklijevanja prorekao njegovu sudbinu. Kakvu nevjerojatnu moć ima obmana! A je li i dan rođenja grada bio podložan utjecaju mjeseca i zvijezda? Pretpostavite, ako hoćete, da je važno u slučaju djeteta pod kojim rasporedom nebeskih tijela udahne svoj prvi udah, slijedi li to također da su zvijezde mogle imati bilo kakav utjecaj na cigle i cement od kojih je grad sagrađen?").

I Gaj Julije Solin prenosi (I, 17-19) prenosi astrologiju nastanka Rima i rimske politije : *nam, ut adfirmat Varro auctor diligentissimus, Romam condidit Romulus, Marte genitus et Rea Siluia, uel ut nonnulli Marte et Ilia; dictaque primum est Roma quadrata, quod ad aequilibrium foret posita. Ea incipit a silua quae est in area Apollinis, et ad supercilium scalarum Caci habet terminum, ubi tugurium fuit Faustuli. Ibi Romulus mansitauit, qui auspicato murorum fundamenta iecit duodeuiginti natus annos, XI k. Mai., hora post secundam ante tertiam [plenam], sicut L. Tarruntius prodidit mathematicorum nobilissimus, Ioue in piscibus, Saturno Venere Marte Mercurio in scorpione, Sole in tauro, Luna in libra constitutis. Et obseruatum deinceps, ne qua hostia Parilibus caederetur, ut dies iste a sanguine purus esset, cuius significationem de partu Iliae tractam uolunt. Idem Romulus regnauit annos septem et triginta.* („Varon (vrlo marljiv autor) tvrdi da je Romul osnovao Rim. Njegovi roditelji bili su Mars i Rea Silvija, ili, kako mnogi misle, Mars i Ilia. U početku se Rim zvao "Kvadratni", jer je bio postavljen na tačku ravnoteže. Počinjao je u šumi koja se nalazi u Apolonovom području, a završavao je na vrhu Kakovog stepeništa, gdje je bila Faustulova koliba. Ovdje je Romul ostao preko noći. Uspješno je postavio temelje zidova kad je imao osamnaest godina, jedanaest dana prije majskih kalendi, između drugog i trećeg sata, kako je zabilježio Lucije Taruncije, vrlo ugledni matematičar. Jupiter je bio u Ribama, Saturn, Venera, Mars i Merkur u Škorpionu, Sunce u Biku, a Mjesec u Vagi. Nakon toga je postao običaj da se na ovaj dan, na praznik *Parilia*, ne žrtvuju žrtve, tako da ne bi trebalo biti krvi. Značenje običaja izvedeno je iz Ilijinog djeteta. Romul je vladao trideset sedam godina.").

U prvoj polovici ili sredinom III. st. n. e. djelovao je i gramatičar Gaj Julije Solin (*Caius Iulius Solinus*). On je bio autor djela *De mirabilibus mundi* (koje se javlja i pod nazivima *Collectanea rerum memorabilium* i *Polyhistor*). Kao građa su mu služila poglavito djela Plinija Starijeg i Pomponija Mele, a možda i kronika Kornelija Bokha

sposobnosti i činilo se da je u tome izvrstan. Pred njega je Varon postavio zadatak da po podacima o događajima u životu Romula dedukcijom izračuna dan i sat rođenja toga čovjeka baš onako kako se izvode rješavanja geometrijskih problema. Ista ta znanost, reče, mora po vremenu rođenja proreći život čovjeka i po zadanu životu dokučiti vrijeme njegova poroda. Tarucije se, dakle, prihvati zadatka, pa, ogledavši sve što je on doživio i uradio, dužinu života i način smrti, sve to usporedi, te baš smiono i odriješito objavi da je majka začela Romula prve godine druge Olimpijade[13], mjeseca Hojaka[14] po egipatskom kalendaru, 23. dana, trećeg sata kada je sunce potpuno pomračilo,[15] a rodio se u svijetu u mjesecu Thotu[16], 21. dana, na sunčevu izlasku. Rim je tako osnovan 9. dana mjeseca farmuthija[17], između drugog i trećeg sata[18]. Smatraju, naime, da je udes Grada, kao i čovjeka, pod uticajem vremena koje se može izračunati prema položaju zvijezda u momentu postanka. Ta i slična razmatranja će možda više čitatelja privlačiti neobičnošću i osebujnošću nego što će mu dodijavati svojom bajoslovnošću.“)

U citiranom odjeljku Plutarh nastoji predstaviti preciznu datumsku dataciju ne samo osnivanja Rima, nego i začeća i rođenja Romula. I u toj njegovoj prezentaciji se može uočiti kako su najraniji Rimljani bili usko prožeti sa stočarstvom i pastirskim zanimanjem, kako su i u vrijeme Kasne Republike vršena detaljna znanstvena (u smislu tadašnjeg povijesnog konteksta) antikvarska, astronomska i astrološka istraživanja romulovskog fenomena, kao i da su dva bitna događaja (začeće Romula i osnivanje Rima i njegove politije) povezana sa pomračenjem sunca. Pomraćenje vezano za začeće Romula datirano je u 772. god. p. n. e., a pomraćenje vezano za dan kada je osnovan Rim datirano je u 754. god. p. n. e. Po Tarucijevoj astrološko – astronomskoj računici Romul se rodio 771. god. p. n. e. (po našem računjanju vremena).

(*Lucius Cornelius Bocchus,* Luzitanac koji je napisao danas izgubljeno djelo enciklopedijskog tipa) i epitome Plinijevog rada (nastale za vrijeme Hadrijana) pod nazivom *Chorographia pliniana.* Postoje dvije verzije Solinovog djela, a znatno veće, revidirano izdanje je izgleda uradio kasnije sam Solin. Solinovo djelo obiluje čitavim nizom enciklopedijskih podataka, a posebno je vrijedno zbog govora o nekim stvarima iz drevne starine.

[13] 772. god. p. n. e.

[14] Četvrti mjesec egipatskog solarnog kalendara. Odgovara periodu od 10./11. XII. do 8./9. I. gregorijanskog kalendara.

[15] O ovom pomračenju v. Grafton, 1983, 111-113.

[16] Prvi mjesec egipatskog solarnog kalendara. Odgovara periodu od 11. IX. do 10. X. gregorijanskog kalendara. Ime nosi po Thotu, egipatskom božanstvu mudrosti, znanja, pisanja i pisma, znanosti, umjetnosti, suda, magije i Mjeseca, patronu pisara, onome koji određuje godišnja doba, mjesece i godine, onome koji je vodio “Kuću života” koja je sastavljala i kopirala sve tekstove potrebne za održavanje i nadopunjavanje života.

[17] Osmi mjesec egipatskog kalendara. Odgovara periodu od 9. IV. do 8. V. gregorijanskog kalendara.

[18] Između 9 i 10 sati ujutro.

Plutarh je u životopisu Romula ostavio i sljedeći zapis o kraju života ili nestanka ovog mitskog i tradicijskog osnivaća Rima i njegove politije (27 – 28; 29) : ὅθεν εἰς ὑποψίαν καὶ διαβολὴν ἐνέπεσε παραλόγως ἀφανισθέντος αὐτοῦ μετ᾽ ὀλίγον χρόνον. ἠφανίσθη δὲ νώναις Ἰουλίαις ὡς νῦν ὀνομάζουσιν, ὡς δὲ τότε, Κυντιλίαις, οὐδὲν εἰπεῖν βέβαιον οὐδ᾽ ὁμολογούμενον πυθέσθαι περὶ τῆς τελευτῆς ἀπολιπών, ἀλλ᾽ ἢ τὸν χρόνον, ὡς προείρηται. δρᾶται γὰρ ἔτι νῦν ὅμοια τῷ τότε πάθει πολλὰ κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην.... Ῥωμύλου δ᾽ ἄφνω μεταλλάξαντος οὔτε μέρος ὤφθη σώματος οὔτε λείψανον ἐσθῆτος. ἀλλ᾽ οἱ μὲν εἴκαζον ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Ἡφαίστου τοὺς βουλευτὰς ἐπαναστάντας αὐτῷ καὶ διαφθείραντας, νείμαντας τὸ σῶμα καὶ μέρος ἕκαστον ἐνθέμενον εἰς τὸν κόλπον ἐξενεγκεῖν: ἕτεροι δ᾽ οἴονται μήτ᾽ ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Ἡφαίστου μήτε μόνων τῶν βουλευτῶν παρόντων γενέσθαι τὸν ἀφανισμόν, ἀλλὰ τυχεῖν μὲν ἔξω περὶ τὸ καλούμενον αἰγὸς [ἢ ζορκὸς] ἕλος ἐκκλησίαν ἄγοντα τὸν Ῥωμύλον, ἄφνω δὲ θαυμαστὰ καὶ κρείττονα λόγου περὶ τὸν ἀέρα πάθη γενέσθαι καὶ μεταβολὰς ἀπίστους: τοῦ μὲν γὰρ ἡλίου τὸ φῶς ἐκλιπεῖν, νύκτα δὲ κατασχεῖν οὐ πραεῖαν οὐδ᾽ ἥσυχον, ἀλλὰ βροντάς τε δεινὰς καὶ πνοὰς ἀνέμων ζάλην ἐλαυνόντων πανταχόθεν ἔχουσαν: ἐν δὲ τούτῳ τὸν μὲν πολὺν ὄχλον σκεδασθέντα φυγεῖν, τοὺς δὲ δυνατοὺς συστραφῆναι μετ᾽ ἀλλήλων: ἐπεὶ δ᾽ ἔληξεν ἡ ταραχὴ καὶ τὸ φῶς ἐξέλαμψε, καὶ τῶν πολλῶν εἰς ταὐτὸ πάλιν συνερχομένων ζήτησις ἦν τοῦ βασιλέως καὶ πόθος, οὐκ ἐᾶν τοὺς δυνατοὺς ἐξετάζειν οὐδὲ πολυπραγμονεῖν, ἀλλὰ τιμᾶν παρακελεύεσθαι πᾶσι καὶ σέβεσθαι Ῥωμύλον, ὡς ἀνηρπασμένον εἰς θεοὺς καὶ θεὸν εὐμενῆ γενησόμενον αὐτοῖς ἐκ χρηστοῦ βασιλέως. τοὺς μὲν οὖν πολλοὺς ταῦτα πειθομένους καὶ χαίροντας ἀπαλλάττεσθαι, μετ᾽ ἐλπίδων ἀγαθῶν προσκυνοῦντας: εἶναι δέ τινας οἳ τὸ πρᾶγμα πικρῶς καὶ δυσμενῶς ἐξελέγχοντες ἐτάραττον

τοὺς πατρικίους καὶ διέβαλλον, ὡς ἀβέλτερα τὸν δῆμον ἀναπείθοντας, αὐτοὺς δὲ τοῦ βασιλέως αὐτόχειρας ὄντας. οὕτως οὖν ἄνδρα τῶν πατρικίων γένει πρῶτον ἤθει τε δοκιμώτατον αὐτῷ τε Ῥωμύλῳ πιστὸν καὶ συνήθη, τῶν ἀπ᾽ Ἄλβης ἐποίκων, Ἰούλιον Πρόκλον, εἰς ἀγορὰν παρελθόντα καὶ τῶν ἁγιωτάτων ἔνορκον ἱερῶν ἁψάμενον εἰπεῖν ἐν πᾶσιν, ὡς ὁδὸν αὐτῷ βαδίζοντι Ῥωμύλος ἐξ ἐναντίας προσιὼν φανείη, καλὸς μὲν ὀφθῆναι καὶ μέγας ὡς οὔποτε πρόσθεν, ὅπλοις δὲ λαμπροῖς καὶ φλέγουσι κεκοσμημένος. αὐτὸς μὲν οὖν ἐκπλαγεὶς πρὸς τὴν ὄψιν ‘ὦ βασιλεῦ,’ φάναι, ‘τί δὴ παθὼν ἢ διανοηθείς, ἡμᾶς μὲν ἐν αἰτίαις πεποίηκας ἀδίκοις καὶ πονηραῖς, πᾶσαν δὲ τὴν πόλιν ὀρφανὴν ἐν μυρίῳ πένθει προλέλοιπας;’ ἐκεῖνον δ᾽ ἀποκρίνασθαι: ‘ θεοῖς ἔδοξεν ὦ Πρόκλε τοσοῦτον ἡμᾶς γενέσθαι μετ᾽ ἀνθρώπων χρόνον, ἐκεῖθεν ὄντας, καὶ πόλιν ἐπ᾽ ἀρχῇ καὶ δόξῃ μεγίστῃ κτίσαντας, αὖθις οἰκεῖν οὐρανόν. ἀλλὰ χαῖρε καὶ φράζε Ῥωμαίοις, ὅτι σωφροσύνην μετ᾽ ἀνδρείας ἀσκοῦντες ἐπὶ πλεῖστον ἀνθρωπίνης ἀφίξονται δυνάμεως. ἐγὼ δ᾽ ὑμῖν εὐμενὴς ἔσομαι δαίμων Κυρῖνος.’ ταῦτα πιστὰ μὲν εἶναι τοῖς Ῥωμαίοις ἐδόκει διὰ τὸν τρόπον τοῦ λέγοντος καὶ διὰ τὸν ὅρκον: οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ δαιμόνιόν τι συνεφάψασθαι πάθος ὅμοιον ἐνθουσιασμῷ: μηδένα γὰρ ἀντειπεῖν, ἀλλὰ πᾶσαν ὑπόνοιαν καὶ διαβολὴν ἀφέντας εὔχεσθαι Κυρίνῳ καὶ θεοκλυτεῖν ἐκεῖνον.... τὴν δὲ γενομένην ἐπωνυμίαν τῷ Ῥωμύλῳ τὸν Κυρῖνον οἱ μὲν Ἐνυάλιον προσαγορεύουσιν, οἱ δὲ πολίτην,1 ὅτι καὶ τοὺς πολίτας Κυρίτας ὠνόμαζον, οἱ δὲ τὴν αἰχμὴν ἢ τὸ δόρυ τοὺς παλαιοὺς κύριν ὀνομάζειν, καὶ Κυρίτιδος Ἥρας ἄγαλμα καλεῖν ἐπ᾽ αἰχμῆς ἱδρυμένον, ἐν δὲ τῇ Ῥηγίᾳ δόρυ καθιδρυμένον Ἄρεα προσαγορεύειν καὶ δόρατι τοὺς ἐν πολέμοις ἀριστεύοντας γεραίρειν: ὡς οὖν ἀρήιόν τινα τὸν Ῥωμύλον ἢ αἰχμητὴν θεὸν ὀνομασθῆναι Κυρῖνον. ἱερὸν μὲν οὖν αὐτοῦ κατεσκευασμένον ἐστὶν ἐν τῷ λόφῳ τῷ Κυρίνᾳ προσαγορευομένῳ δι᾽ ἐκεῖνον: ᾗ δ᾽ ἡμέρᾳ μετήλλαξεν, ὄχλου φυγὴ καλεῖται καὶ νῶναι Καπρατῖναι διὰ τὸ θύειν εἰς τὸ τῆς αἰγὸς ἕλος ἐκ πόλεως κατιόντας: τὴν γὰρ αἶγα κάπραν ὀνομάζουσιν. ἐξιόντες δὲ πρὸς τὴν θυσίαν πολλὰ τῶν ἐπιχωρίων ὀνομάτων φθέγγονται μετὰ βοῆς, οἷον Μάρκου, Λουκίου, Γαΐου, μιμούμενοι τὴν τότε τροπὴν καὶ ἀνάκλησιν ἀλλήλων μετὰ δέους καὶ ταραχῆς.... λέγεται δὲ Ῥωμύλος τέσσαρα μὲν ἔτη καὶ πεντήκοντα γεγονώς, ὄγδοον δὲ βασιλεύων ἐκεῖνο καὶ τριακοστόν, ἐξ ἀνθρώπων ἀφανισθῆναι. („Stoga pade na Senat sumnja i kleveta kad je Romul uskoro iznenada nestao. A nestao je na none u julu, kako ga sada zovu, a u kvintilu[19], kako su ga onda nazivali[20]. O njegovoj smrti nije ostala nikakva sigurna niti općeprihvaćena vijest. Zna se samo o datumu, kako je bilo ranije rečeno, Jer se još i sada na taj dan radi štošta slično onome što se dogodilo toga dana....[21]No kako je Romul naglo ostavio ovaj svijet, ni dio mrtva tijela, ni krpica odijela nisu bili viđeni. Jedni su nagađali da su se senatori u Vulkanovu hramu digli na njega, smakli ga i raskomadali tijelo, pa je svaki stavio u njedra po komad i odnio. Drugi misle da Romula nije nestalo u Vulkanovu hramu, niti samo u prisutnosti senatora, nego da je upravo vani održavao skupštinu kod takozvane Kozje bare[22], i najednom se u zraku dogodila čudna i neizreciva pojava i nevjerojatna pojava. Suncu je pomračio sjaj te nastade noć, ali ne blaga i mirna, nego odasvud udare strašni gromovi i bijesni udarci vjetra sa pljuskom. Brojna svjetina se u međuvremenu raspršiu bijegu, a uglednici se zbiše jednu uz druge. Kada se nevrijeme stišalo i sunce sinulo, a narod se opet skupio na isto mjesto, te stao željno tražiti kralja da ga vidi. Kazivalo se da uglednici nisu dopuštali da ga traže i da se time bave, nego su sav narod nagovarali neka časti i štuje Romula kao božanstvo jer su ga bogovi uzeli sebi i on će im umjesto dobra kralja biti milostiv bog. Masa se, stoga, razilazila vjerujući tome i veseleći se u dobroj nadi u njegovu milost. Ali bilo je ih je koji su to ogorčeno i

[19] „Peti“, jer je prije 154/153. god. p. n. e. nova (konzulska) godina počinjala u martu, pa je tada naš jul bio ustvari peti mjesec u godini.

[20] Prije nego je preimenovan po Juliju Cezaru.

[21] Plutarh pravi kraću digresiju opisujući iznenadnu smrt Publija Kornelija Scipiona Emilijana Afrikanca Mlađeg Numantinskog, I to uspoređuje sa “nestankom” Romula.

[22] *Caprae palus*. Tu je kasnije bio podignut Flaminijev cirkus.

ljutito pobijali i time zadavali brige patricijima ocrnjujući ih da glupostima zasljepljuju narod, a sami su svojom rukom umorili kralja. Kažu da je tada došao na Forum čovjek, rodom prvi među patricijima, po karakteru najugledniji, uzdanik i prijatelj Romula, jedan od doseljenika iz Albe, Julije Prokul. Zaklevši se najvećim svetinjama, pod prisegom reče pred svima da mu se, dok je išao putem, Romul ukazao dolazeći mu u susret, krasan i velik izgledom kao nikada prije, a u sjajnu i plamenu oružju. On se sam, reče, od toga prizora prepao i rekao : „Kralju, što ti se dogodilo ili što si naumio kada si nas patricije ostavio plijenom nepravednoj i opakoj svađu, a sav grad kao siroče u neizmjernoj tuzi?". Nato je, reče, on odgovorio : „Prokule, bogovima se svidjelo da toliko vremena proboravim među ljudima pa onda, pošto osnujem grad kojem je suđena najveća vlast i slava, da opet prebivam na nebu odakle sam došao. Nego zbogom i kaži Rimljanima neka uz hrabrost gaje i umjerenost pa će se vinuti do najveće ljudske moći. A ja ću biti vaše milostivo božanstvo Kvirin." To se Rimljanima učini vjerodostojnim zbog govornikova značaja i zbog zakletve. Štaviše, obuze ih ujedno i neko božansko nadahnuće nalik na mistični zanos. Kažu da se niko ne usprotivi, nego se okaniše sumnje i klevete, pa se stadoše moliti Kvirinu i zazivati ga kao boga....[23] Za ime Kvirin što ga je Romul dobio kažu jedni da znači isto što Enijalije[24], po drugima da znači „građanin" zato što su i građane zvali Kviritima, a po trećima su, kažu kopljani šiljak ili čitavo koplje stari nazivali *quiris*, pa zato, vele, zovu Herom Kviritskom njezin kip oslonjen o koplje, a pozdravljaju i Marsovim imenom posvećeno koplje u Regiji[25] i kopljem kao počasnim darom odlikuju prve junake u ratu. Stoga je, kažu Romul kao neki bog-ratnik ili kopljanik prozvan Kvirinom. Bilo kako bilo, svetilište mu je podignuto na brežuljku koji se po njemu zove Kvirinal, a dan kada je on nestao zove se pučkim bijegom i *Nonae capratinae* jer onda iz Grada silaze do Kozje bare radi prinošenja žrtve, jer *capra* je njihova riječ za kozu. Dok polaze na žrtvovanje, izvikuju mnoga domaća imena, kao na primjer Marko, Lucije i Gaj, oponašajući onaj negdašnji bijeg i međusobno dozivanje u strahu i zabuni....[26]A pripovijeda se da je Romul nestao sa ovoga svijeta kada su mu bile pedesetčetiri godine, a u tridesetosmoj godini kraljevanja.[27]").

[23] Plutarh u nastavku spominje slične legende kod Helena o onima koji su nestali ili umrli, pa im nije bilo tijela, ali bi se kasnije bili ukazali i bili viđeni. Plutarh takve priče nastoji pobijati nudeći filozofske argumente.

[24] Božanstvo rata.

[25] Vjerojatno u prvo vrijeme kraljevska palata, pa onda sjedište i dom "svetog kralja" (*rex sacrorum*), i na kraju i vrhovnog svećenika (*pontifex maximus*)

[26] Plutarh kazuje kako ima i nekih koji tvrde da to nije oponašanje bijega nego hitnosti i žurbe koja se pripisuje drugom tradicijskom dešavanju iz znatno kasnijeg perioda rimske historije, kad su se Rim i Republika još teško oporavljali od galske invazije i zauzimanja većeg dijela Grada (cc 390. god. p. n. e.). Plutarh i detaljno opisuje ta dešavanja, ali i smatra kako kako ono izvikivanje imena kada zabijeli dan i procesija do Kozje bare radi prinošenja žrtve ipak pripadaju pripovijesti o Romulu, a ne onom dešavanju iz druge decenije IV. st. p. n. e., izuze kako se nije desila slučajnost da su se obje zgode seile istog dana, ali različitih godina.

[27] Znači, po ovome bi Romul osnovao Rim kada je imao 16 godina.

Plutarhov narativ o onome što se desilo Romulu nudi mogučenosti širokog spektra analitičkog izučavanja. Kroz citirani narativ provijava i ona „tradicija“ koja je vjerojatno konstruirana ili u vrijeme borbe staleža patricija i plebejeca u toku V. i IV. st. p n.e. ili u vrijeme stranačkih sukoba Kasne Republike. Sama ta konstrukcija odiše iznimno anti-patricijskim i anti-nobilski i anti-senatorskim duhom, jer se patriciji, tj. senatori optužuju ili bar se baca sumnja na njih da su na neki način odgovorni za smrt ili nestanak Romula, osnivaća rimske politije. Možda je najzanimljiviji i najintrigantniji onaj dio narativa koji ima snažnu religijsko – soteriološki i mesijanski karakter. U njemu se Romul ukazuje, i usput otkriva svoje nebesko, božansko porijeklo onome za koga se smatra da je dostojan viđenja ukazanja. Romul se predstavlja i kao sudbinska osoba poslana na zemlju sa misijom. I kad je ta misija ostvarena, ukazani Romul se za kasnije otkriva kao milostivo božanstvo Kvirin. U dijelu narativa gdje navodno ukazani Romul, preko Julija Prokula, šalje poruku Rimljanima kako treba da se ponašaju i žive, primjetna je i ta poučna, moralno-vrijednosna didaktična agenda. I ako to budu činili, ukazani Romul će biti njihovo „milostivo božanstvo Kvirin“. Dodavanjem vjerskog, religijskog kultnog segmenta ovoj pouci – poruci, toj romulijanskoj „dobroj vijesti“, ona dobija dodatnu snagu u metafizičkom, božanskom okviru. Što se tiće etimologije imena Kvirin i kviriti, moguće je da Plutarh iznosi i jedno zrnce istine, bar što se tiće kviritskog imena koje se povezuje sa arhaičnim latinskim nazivom za kopljani šiljak ili čitavo koplje. Iskricu stvarnog povijesnog događaja nudio bi i spomen pomračenja sunca, i u toku kojeg je po narativu u Plutarhovom životopisu Romul nestao.

Kao jedna od bitnih izvedenica iz predstavljanja i analiziranja navedenih odjeljaka iz narativnih izvora, jesu činjenice o detektiranjima pomračenja sunca. Pošto se osnivanje Rima i njegove politije kao i navodno postojanje Romula uglavnom datiraju u VIII. st. p. n. e. sa zemljopisnom odrednicom na prostoru današnjeg Lacija, to bi bile i glavne koordinate u pronalaženju odgovarajućih pomračina sunca. Tako bi u obzir došle totalna pomračenja sunca od 10. II. 764. god. p. n. e. (trajanje 3m 25s), 14. III. 710. god. p. n. e. (trajanje 4m 26s) i 17. VII. 708. god. p. n. e. (trajanje 4m 25s).[28] Tradicija je uzela kao kronološki memorijal prvo spomenuto pomračenje sunca

[28] NASA Eclipse Web Site, Catalog of Solar Eclipses : -0799 to -0700 : https://eclipse.gsfc.nasa.gov/SEcat5/SE-0799--0700.html ; https://eclipse.gsfc.nasa.gov/5MCSEmap/-

za navodno začeće svoga mitskog demijurga rimske politije, a ono iz 710. ili 708. stare ere za njegovu smrt, ili apoteozu i deifikaciju. Zanimljivo je da je razlika između pomračenja koje je uzeto za navodno začeće i njegovu smrt i apoteozu između 54 i 56 godina, koliko se u literarnim vrelima procjenjuje i životni vijek Romula. Oni koji su stvarali tradiciju o Romulu, su izgleda vrlo vješto u nju ukalupili i dva pomračenja sunca, događaja koja su se međugeneracijski prenosila, religijski, mitološki i tradicijski dorađivala sve do one forme kada su bila zapisana.

Bibliografija

Aristofan *Scholia* 1883.: *Scholia graeca in Aristophanem*, Dubner, Friedrich, Pariz.

Ciceron 1853.: *Treatises of M. T. Cicero, The Nature of the Gods, On Divination, On Fate, On the Republic, On the Laws, And on Standing for the Consulship,* C.D. Yonge, London : Henry G. Bohn, York Street, Covent Garden.

0799--0700/-764-02-10.gif ; https://eclipse.gsfc.nasa.gov/5MCSEmap/-0799--0700/-710-03-14.gif ; https://eclipse.gsfc.nasa.gov/5MCSEmap/-0799--0700/-708-07-17.gif . Preuzeto 2. II. 2024. god. at 14h 13m.

Ciceron 1923.: *On Old Age. On Friendship. On Divination,* W. A. Falconer, LCL.

Dionizije iz Halikarnasa 1937.: *Roman Antiquities, Volume I,* Earnest Cary, LCL.

Dionizije iz Halikarnasa 1939.: *Roman Antiquities, Volume II,* Earnest Cary, LCL.

Grafton Anthony, 1983, *Joseph Scaliger*. Oxford University Press.

Livije 1912.: *Livius, Ab urbe condita*, Canon Roberts, New York.

Livije 1919.: *Livy, History of Rome, Volume I: Books 1-2*, Foster, B.O., LCL.

Livije 1991. : *Istorija Rima od osnivanja Grada,* Miroslava Mirković, Beograd : Srpska književna zadruga.

Makrobije.: *Macrobije, Saturnalije,*

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Macrobius/Saturnalia/home.htmlbaziran o na kritičkoj ediciji od Ludwig von Jan, izdavač Gottfried Bass, Quedlinburg and Leipzig, 1852.

Ovidije 1977; 1984.: *Ovid, Metamorphoses,*Frank J. Miller, LCL.

Ovidije 1907, *Metamorfoze*, Tomo Maretić, MH.

Plutarh, 1914.: *Lives, Volume I: Theseus and Romulus. Lycurgus and Numa. Solon and Publicola*, Perrin, Bernadotte, LCL.

Plutarh 1978.: *Plutarh, Slavni likovi antike II*, Miloš N.Đurić, MS.

Plutarh 1988.: *Plutarh, Usporedni životopisi* (I - III) Zdeslav Dukat, Zagreb: A. Cesarec.

Solin Gaj Julije 1895.: *C. Iulii Solini, Collectanea rerum memorabilium*, Berlin : Weidmannos

Summary

Solar Eclipses in the Tradition of the Foundation of the Roman Polity

The article examines the interrelation between solar eclipses and the legendary narratives surrounding Romulus, the mythical founder of Rome. In ancient societies, the Sun held paramount symbolic and existential value. Eclipses, being rare and extraordinary events, imprinted themselves deeply in cultural memory, transmitted orally across generations, and were later embedded in myths and historical traditions. Dionysius of Halicarnassus records multiple accounts of Romulus' mysterious end: some describe a divine apotheosis during sudden darkness and storm, while others narrate a political assassination by patricians. Livy emphasizes Romulus' divine origin, portraying his disappearance as shrouded by thunder, darkness, and mist, after which he reappears in a vision to Proculus Julius as the deified Quirinus, reinforcing Rome's divine mission. Ovid's *Metamorphoses* poetically render Romulus' transformation into a god, underscored by Jupiter's will and celestial signs, including a darkened sky reminiscent of an eclipse. Plutarch, in *Life of Romulus*, offers a more rationalizing perspective, including the astrological calculations of Tarutius, who linked Romulus' conception (772 BCE) and Rome's foundation (754 BCE) to specific eclipses. He also recounts Romulus' disappearance amid unnatural darkness, thunder, and tempest, interpreted as divine assumption. These narratives integrate political elements (accusations of patrician conspiracy), religious motifs (apotheosis and divine will), and astronomical phenomena. The historian's task, as

the article stresses, is not to dismiss these traditions as pure myth but to detect historical kernels within them. Astronomical data confirm total solar eclipses visible in central Italy in 764, 710, and 708 BCE, aligning with the chronology of Romulus' myth. Thus, the mythic framework used these eclipses as chronological anchors, embedding them into Rome's foundational legend. The conclusion highlights eclipses as not merely natural occurrences but as culturally transformative events, shaping religious, political, and historical perceptions of Rome's beginnings.

Key words : solar eclipse, Romulus, foundation of Rome, apotheosis, myth and tradition, 8th century BCE, collective memory, ancient sources, Dionysius of Halicarnassus, Livy, Ovid, Plutarch.

BIOGRAFIJA SA BIBLIOGRAFIJOM AUTORA

Salmedin Mesihović rođen je 5. IV. 1975. godine u Sarajevu gdje je završio osnovnu školu i gimnaziju. U akademskoj 1995/1996. godini upisuje studij historije na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, na kojem je i diplomirao u oktobru 1999. god., na temu "Glasinačka kultura". Od aprila 2000. god. zaposlen je na istom Odsjeku kao asistent. Poslijediplomski studij iz arheologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu upisao je krajem 2001. god., i magistrirao na temu "Problem kulturne i etničke zajednice Autarijata" 7. VI. 2004. godine u Zagrebu. Naredne 2005. godine nastavio je školovanje na jednogodišnjem doktorskom studiju iz stare povijesti na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Doktorirao je na temi "Dezitijati: kulturna i narodnosno-politička zajednica u Iliriku i osvajanja Oktavijanova doba" 30. I. 2007. godine u Zagrebu. U martu 2009. godine izabran je u zvanje docenta na oblasti stari vijek na Odsjeku za historiju Filozofskog fakulteta u Sarajevu, a u septembru 2013. godine izabran je u zvanje vanrednog profesora za istu oblast. U zvanje redovnog profesora za nastavne predmete iz drevnih civilizacija, klasične civilizacije i ilirskih studija prof. dr. sc. Mesihović Salmedin izabran je 2. VII. 2019. godine.

U dosadašnjem naučno-istraživačkom radu Salmedin Mesihović je objavio sljedeće knjige: 1. ANTIQVI HOMINES BOSNAE. 2. Revolucije stare Helade i Rimske Republike. 3. Rimski vuk i ilirska zmija. Posljednja borba. 4. Progresivizam. 5. Popratna djela. Sabrani članci, opservacije, 34 komentara. 6. Zemlje antičkog Ilirika prije i poslije Milanskog edikta, koautorstvo. 7. Historija Autarijata. 8. PROCONSVLES, LEGATI ET PRAESIDES. Rimski namjesnici Ilirika, Gornjeg Ilirika i Dalmacije. 9. Ilirike. 10. ORBIS ROMANVS (Udžbenik za historiju klasične rimske civilizacije). 11. Filipike. 12. Historija Ilira, koautorstvo sa Amrom Šačić. 13. Helenske apoikije u Italiji i Siciliji. 14. Liberalna frakcija rimskog nobiliteta – Gaj Lelije i Scipion Emilijan. 15. Tito i mi – jučer, danas, sutra, koautorstvo. 16. Drugo izdanje knjige "Tito i mi – jučer, danas, sutra", koautorstvo. 17. Helenske apoikije u Italiji i Siciliji, II (printano) izdanje. 18. Liberalna frakcija rimskog nobiliteta – Gaj Lelije i Scipion Emilijan, II (printano) izdanje. 19. Geneza zla. Agrarna kriza: ekonomski i socijalni pad Republike. 20. Hrestomatija. Origines. Izbor iz izvorne građe o nastanku rimskog svijeta. 21. Bitka za Ilirik. 22. Kraljevstvo pobunjenih robova. 23. Epizoda iz povijesti montiranih sudskih i političkih procesa – Progon braće Publija i Lucija Kornelija Scipiona. 24. Publije Mucije Skevola. Jurista, revolucionar, historičar. 25. Preci u nama. Genetičko blago Bosne i Hercegovine. Koautorstvo sa Damirom Marjanovićem i Draganom Primorcem. 26. CORNELIA AFRICANA MINOR, FILIA SCIPIONIS ET MATER GRACCHORVM. Prilog izučavanju revolucionarne uloge žena u politici klasične civilizacije. 27. LEX SEMPRONIA AGRARIA. Prilog historiji revolucionarnog zakonodavstva. 28. Kako se kalio revolucionar. 29. Historijsko daleko zrcalo. 30. Tajna drevnog svijeta: Paladij / The secret of ancient world: Palladium. 31. Izvori o Troji, Ilionu, Wilusi. 32. Prva dalmatinska i Druga dalmatinska kohorta. 33. RIMLJANI – život, nasljeđe, sjećanje. 34. ORIGINES – Nastanak rimskog svijeta. 35. PRINCIPAT – Vlast "Prvog građanina". 36. DOMINAT – Vlast gospodara. 37. PRVA REPUBLIKA. 38. ILIRI – Postanci. 39. Ratni zločini u teoriji i praksi antičkog perioda. Hanibal, ratni zločinac!? 40. Atena i Pelazgi. 41. Princepsi peregrinskih civitates provincije Gornji Ilirik / Dalmacije – Principes of civitates peregrinae in province Illyricum Superior / Dalmatia. 42. Magični svijet Ilira – Historija zaboravljene civilizacije, koautorstvo sa Amrom Šačić Beća i Edinom Veletovcem. 43. FONTES. Izvori za historiju rimskog svijeta, koautorstvo sa Dženanom Kahriman i Fadilom Hadžiabdićem. 44. Pjesme planina i mora. Kraljevi zmijskog prijestolja. 45. Scipionovsko stoljeće. Hrestomatija izabranih vrela. 46. Rimski grad na sarajevskom polju. Hrestomatija. 47. Priče iz Ilirije. Autarijati i Ardijejci. 48. Tragovi Batona. Vrela za historiju Velikog Ilirskog ustanka. 49. Tajna natpisa br. 46417. 50. Primjeri organizirane i protestne akcije ženske solidarnosti u Rimskoj

Republici. 51. Zašto i kako ubiti tiranina? 52. Drevni grad u središnjoj Bosni. 53. Tragovi desitijatskog grada u Sarajevu.

U dosadašnjem naučno-istraživačkom radu Salmedin Mesihović je objavio sljedeće znanstvene studije i članke: 1. BiH kroz prizmu historijskog razvitka religijske misli. 2. Kontroverze u zamisli Apsoluta. 3. Zapad – Realnost i ideja. 4. Rimski vuk i kineski zmaj. Kinesko izaslanstvo Augustu? 5. Kritika suvremenih ideologija. 6. Maes, zvan i Titianos na putu u Hansku Kinu. 7. Rimsko izaslanstvo Hanskoj Kini. 8. Prapovijesne i protohistorijske gradine Sarajeva. 9. INSCRIPTIONES LATINARVM SARAEVONENSIS (sa kraćim pregledom naseobinske kulture u antičko doba) – doprinos historiji sarajevskog područja u antičko doba. 10. Ovidije i Ilirik. 11. Prapovijesne i protohistorijske gradine Sarajeva. Značenje, istraženost i potencijali budućih istraživanja. 12. Baton Breučki – predaja i kazna. Prilozi antičkoj historiji sjeveroistočne Bosne. 13. Hajdučija na tlu rimskih ilirskih provincija. 14. Blagaj u arheološkim istraživanjima. 15. Katera. (Kasnoantička i ranosrednjovjekovna utvrda). 16. SVPPLEMENTVM REBELLIO ILLYRICI I – Germanikova Pounjska ofanziva. 17. CIVES COLONIAE RIS... – Likovi s antičkih epigrafskih spomenika rogatičko-romanijskog područja. 18. Prilozi antičkoj topografiji Bosne i Hercegovine – dva toponima sa šireg jajačkog područja. 19. Dezitijati u rimskoj armiji. 20. Značenje željeznih mačeva u procesu razvitka ljudske kulture. 21. Podjela provincije Ilirik. 22. RES PVBLICAE SCRIBONIANI. 23. Thallóczy und die Untersuchung der Bezeichnung "Bosna". 24. Aevum Dolabellae – Dolabelino doba. 25. Bistuenska porodica sa natpisa *CIL* III, 12 768. 26. Problem ubiciranja Desneka. 27. Transformacija identiteta Dezitijata kroz proces romanizacije. 28. Ime ilirskog naroda Dezitijata. 29. Plinijevske peregrinske civitates na prostoru današnje Bosne i Hercegovine. 30. Namjesnici provincije Gornji Ilirik / Dalmacije od 42. do 68. god. n. e. 31. HE[… ?]ASTEL [… ?] DAESITIATIVM. 32. Novootkriveni antički epigrafski spomenik iz Ljusine kod Bosanske Krupe. Koautorstvo sa mr. sc. Adnanom Kaljancem. 33. Antičko naselje uz Zimošnicu u Moštrima kod Visokog. 34. Baton – prilozi istraživanju naše ilirske i antičke baštine. 35. Votivna ara Jupitera Kapitolinskog. Koautorstvo sa Tarikom Silajdžićem. 36. Epigrafski spomenik iz Donje Šibenice kod Jajca. Koautorstvo sa Amrom Šačić i Edinom Bujakom. 37. Gaj Blosije i uloga stoičke filozofske misli na političku djelatnost plebejskog tribuna Tiberija Sempronija Grakha i nastanak popularske platforme i pokreta. 38. Aristonik i Država Sunca. I. dio. 39. Familija Publija Kornelija Dolabele. 40. Pobuna panonske armije 14. god. n. e. 41. Aristonik i Država Sunca. II. dio. 42. Baton Dezitijatski, dezitijatska politija i vizija ustanka. 43. Helenističke protokomunističke utopističke ideje i filozofska učenja. 44. Predstave ilirskih *ethne* u *augusteumu* u Afrodisiju. 45. Florov podatak o rudarstvu u središnjoj Bosni. 46. Ovid and Illyricum. 47. Otkrivanje homerovskog koda: Tersitov bijes. 48. Novi nalazi iz rimskog perioda u kakanjsko-vareškom području. Koautorstvo sa Samilom Beganović. 49. Troja između mitologije i dokumenata. 50. Novopronađeni epigrafski spomenik princepsa Mezeja u Jajcu. 51. Novi nalazi i perspektive arheoloških istraživanja urbanog i upravnog središta municipija *Aquae*. 52. Osi i Aravisci, Iliri? Na obalama Dunava. 53. Slučajevi Vistilije i Emilije Lepide, primjeri prožimanja seksa i visoke politike u ranom Principatu. 54. Arduba – "Visoki grad". 55. Tragovi kraja Aqu(a)e, njene municipalne jedinice i antičkog načina života na sarajevskom području. 55. Historijat Odsjeka za historiju/History of the Department of History.